

НАРОДНА КЊИЖЕВНОСТ И ИДЕНТИТЕТСКЕ ПРОМЕНЕ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

У новим приступима народној књижевности у настави посебно се издвајају питања класификације и терминологије, феномен ауторства, процес усменог спевавања и традирања, сложеност рецепције и особености поетике усмених жанрова. Истичу се интернационални фонд мотива, специфичност сужејних модела народне књижевности, интертекстуалност и мултидисциплинарни приступ. Тумаче се појмови усмене формуле и формулативности као неки од најважнијих појмова у склопу усмене поетске граматике. У свим тим поетичким истраживањима не сме се сметнути с ума идентитетски карактер српске народне књижевности као „наше класике, једине и праве” (Васко Попа), као и специфичних улога које она има у настави и образовању, од естетске, етичке, спознајне, културолошке, до васпитно-образовне функције.

Кључне речи: народна књижевност, фолклор, идентитетске промене, жанр, терминологија, настава, српска књижевност.

Дело народне књижевности, као облик конституисања људске спознаје (Раденковић 2008: 9), као непоновљиви запис у времену (Сувајдић 2010), данас културолошки опстојава на премисама које су потпуно другачије од оних на којима су ове творевине настајале. Стога су питања жанра и терминологије, односа усмено–писано, феномена ауторства у усменој књижевности, односа књижевности и медија (Дебре 2000), појмова формуле и формулативности, сагледавања начина постојања усменог дела на нивоима „текста”, текстуре и контекста¹, те истицања улоге варијанте и

---

¹ Основна три нивоа анализе фолклора, *ѿексѿура*, *ѿексѿи* и *конѿексѿи*, увео је у фолклористичку науку амерички фолклориста А. Дандес (А. Dundes).

варијантности као диференцијалне црте усмене књижевности у односу на писану² важна питања када је реч о идентитетским померањима у српској књижевности у XX и XXI веку.

У светлу развијања нових научних дисциплина и појмовних области, као што су лингвогеографија, етнолингвистика (Сикимић 2005: 235–245), теорија комуникације, информатика (Еко 1973), семиотика, структурална антропологија; у складу са заснивањем антрополошке фолклористике (Антонијевић 2005: 245–251) и дискурсне лингвистике; са приближавањем студијама културе и свакодневне културне праксе (Микитенко 2021: 59), доћи ће и до нових тенденција у проучавању дела народне књижевности. Анализа „текстова” усмене књижевности у наставној пракси укључиће неминовно интердисциплинарни приступ и метатекстуална питања која се тичу специфичности усмене уметности речи, разматрања контекста настајања, модалитета трајања и усменог традирања, рецепције, феномена ауторства, те најширих културолошких аспеката проучавања (Пешић, Милошевић-Ђорђевић 1997; Самарџија 2008; Клеут 2003; Лома 2002; Љубинковић 2010; Пешикан Љуштановић 2002. и др.). Књижевноисторијски и књижевнотеоријски приступи народној књижевности и фолклору у XX и XXI веку убрзано ће се померати и приближавати знањима и искуствима когнитивне лингвистике, антропологије, етнопсихологије и других „граничних” научних дисциплина. Увођење термина „постфолклор” (Некљудов 1995: 2–4) и „анти-фолклор” (Головака-Хикс 2006: 219–240), који подразумевају проучавања урбаних културних феномена (Некљудов 2003: 5–24), породичних историја, причања из живота, СМС порука, тзв. фолклоризама и сл. (в. Ђорђевић Белић 2016; Петковић 2017, 2018) нужно ће имплицирати и корениту промену места и улоге народне књижевности у настави.

Уметнички критеријум за проучавање фолклора, према Н. Толстоју, могућ је само у одређеном смислу, међутим његова апсолутизација „оставља у сенци или потпуно искључује” дијалектолошки, ареални и структурно-типолошки прилаз фолклору и народној култури у целини, која представља „одређени систем погледа на свет и народних представа, систем жанрова и изражајних средстава, систем ритуалних функција и текстова, одређених и потврђених традицијом садржаја” (Толстој 1989: 13, према Микитенко 2021: 56).

Нове околности изискују и нова ишчитавања, херменеутички приступ интерпретацији дела, ситуирање у другачији културни или историјски контекст, што све на легитиман начин обогаћује дело новим и другачијим тумачењима, сагледавањима и критичком преоцењивању.

² R. Jakobson, P. Bogatirjov, „Folklor kao naročit oblik stvaralaštva”, *Usmena književnost*, Izbor studija i ogleda, prir. M. Bošković-Stulli, Zagreb, 1971, 17–31.

Сложеног лексичког састава, древног постанка и тамног начина преношења, ослоњена на народну религију и митологију, са запретеним елементима обредне праксе и обичајних радњи у ткиву записаног текста, дела народне књижевности имају веома архаичну семантику. Реч је о умотворинама сложене симболике, чији је првобитни смисао често изгубљен у наталоженим слојевима усменог традицијског памћења. Отуда је у наставном процесу потребно предузети низ припремних методичко-методолошких радњи и поступака како би се ученицима приближила материја и грађа „отворила” за тумачење и проучавање. Свакој наставној јединици мора се приступити како из књижевнотеоријског, тако и методичко-методолошког и практичног наставно-образовног аспекта (Мркаљ 2008, 2011).

У историји српске књижевности, српска народна књижевност представља, онако како је то луцидно истакао Зоран Мишић, а делом епохално посведочили Васко Попа, Миодраг Павловић, Бранко Миљковић и други, нашу истинску, можда и једину класику. Темељ. Неизоставни део светске књижевне и културне баштине. Као што су то српски манастири. Као што су то Хомер, Данте, Толстој, Шекспир, Гете.

У знаменитом есеју *За мајерњу мелодију*, Настасијевић ће истаћи: „Егзотика је нешто горе него пресадити целу биљку на тле где не успева. Она је откинути пупољак у зачетку да би вештачки за ноћ процветао. [...] За биљку најплодоносније су могућности на родном тлу” (Настасијевић 1991: 42).

У оквиру теоријских приступа проучавању дела народне књижевности у основношколској и средњошколској настави посебно се истиче потреба за мултидисциплинарним приступима, који би укључили знања књижевне историје, филозофске херменеутике, теорије књижевности и повезали их са тумачењима историје, географије, историје религије, лингвистике, стилистике и сл.

У новим приступима народној књижевности у настави, када је реч о питањима класификације и прецизирању мерила за класификацију усмених врста, наглашава се да је објашњење порекла и међународне заступљености појединих врста у непосредној вези са „суштинским особеностима врста” (Пешић, Милошевић-Ђорђевић 1997). Истичу се интернационални фонд мотива, специфичност сижејних модела народне књижевности, компаративна перспектива. Тумаче се феномени усмене формуле и формулативности као неки од најважнијих појмова у склопу усмене поетске граматице (в. Лорд 1990: 21).

У новим приступима делима народне књижевности у настави ученицима се стидљиво предочавају и резултати оних научних дисциплина које улазе у најширу област фолклористике, као што су етнологија, антропологија, историја религије, митологија (Чајкановић 1994: I-5).

Ако се направи преглед заступљености дела народне књижевности у наставним плановима и програмима гимназија и средњих стручних школа од завршетка Другог светског рата до данас, видеће се да у избору текстова није било крупнијих померања.

Дијахронијски приступ упоређивању и самеравању наставних планова и програма у распону од преко шест деценија пружио је јасну слику развоја науке о народној књижевности у наставном и образовном процесу. Ако се пође од чињенице да су први, описни планови и програми, замењени веома брзо аналитичким, са наведеним наставним јединицама, уџбеничком литературом и школском лектиром прилагођеном узрасном нивоу ученика, из овог прегледа се може извести закључак да се од првих планова и програма до данас мало шта мењало када је реч о заступљености дела народне књижевности у настави, а посебно када се говори о научно-критичкој апаратури, књижевнотеоријском и књижевноисторијском приступу, инструментима стилско-језичке анализе дела, као и о интерпретативним методама и предвиђеним думетима ученичких постигнућа у овој области. Парадоксално је да су поједини аспекти проучавања дела усмене књижевности у настави, као што је компаративна перспектива, односно ниво књижевнотеоријских знања и обим стилистичких вежби, у наставним плановима и програмима из првих деценија после рата много снажније и обухватније заступљени него у савременим.

У првом послератном програму, под називом *Наставни план и програм за гимназије и учитељске школе за школску 1946/7. годину*, и поред тога што се не наводе наслови дела предвиђених за обраду у настави, снажно је испољена контекстуализација наше народне књижевности у европске и светске оквире; истакнут је углед међу страним ауторима (углавном у 19. веку); наглашен однос према народном стваралаштву других словенских народа; извршено је жанровско ситуирање у низ великих епских дела светске књижевности као што су *Еј о Гилјамешу*, *Махабхарата*, *Илијада* и *Одисеја*, *Слово о љуку Ијоровом*, *Песма о Роланду* (в. Дашић 2016: 30).

Наставни план и програм за 1948/49. годину (само за гимназију) садржи и дела која су предвиђена за наставну обраду. Сада већ прописује која дела треба обрадити на часовима. Садржаји везани за народну књижевност обрађују се током четвртог разреда и посвећено им је 45 од укупно 150 часова. У наставном плану и програму, сада већ четворогодишње гимназије, из 1965. године, народна књижевност се проучава у првом разреду, као и данас. Од уводних појмова, те разграничења усмене и писане књижевности, преко навођења одлика лирске поезије до које се стиже „анализом одабраних текстова из народне и уметничке поезије”, односно одлика епске поезије „анализом одабраних песама (и њихових одломака) из народне и уметничке поезије” (Исто: 35).

Наставни програм образовно-васпитној рада заједничке основе средње усмереној образовања, који важи за све ученике средњих школа након реформе средњег образовања 1977. године, поставља основе стању какво, у мање-више неизмењеном облику, затичемо и данас. Српскохрватски језик и књижевност има 140 часова, од тога је за наставу књижевности предвиђено 85 часова. Издвајају се тематске целине „Увод у књижевност”, „Усмена књижевност”, „Средњовековна књижевност”, „Хуманизам и ренесанса”, „Реформација и католичка реакција”, „Рационализам и просветитељство”, „Романтизам” и „Домаћа лектира” (Исто: 37).

У новијим уџбеницима доћи ће до видног осавремењивања појмовних и термилошких одредница области, у складу са актуелним тенденцијама науке о народној књижевности, при чему се издвајају особене одлике усмене уметности речи, контекст, модалитети постојања и трајања, али и најшири културолошки аспекти. Пре свега је унапређена област периодизације и систематизације грађе. Чини се да у плановима и програмима није запостављен ниједан поетички сегмент који наука о народној књижевности поставља у средиште интересовања: од питања термина и терминологије, преко односа усмено–писано и, у вези с тим, феномена ауторства у усменој књижевности, све до темељних теоријских анализа појмова формуле и формулативности, сагледавања начина постојања усменог дела на нивоима „текста”, текстуре и контекста, те истицања улоге варијанте и варијантности као диференцијалне црте усмене књижевности у односу на писану.

У процесу извођења, преношења и прихватања дела усмене књижевности посебна пажња се посвећује културолошкој промени рецепције и реципијента у односу на аутентични контекст извођења у епоси настајања, бележења и распрострањања дела. Савремени реципијент се у настави сусреће са делима усмене књижевности као са писаним текстом. Писана култура подразумева суочавање реципијената са текстом који је измештен из појмовних оквира текстуре и контекста. Чинови стварања, преношења и примања више се не одвијају синхроно, како је то у идеалној поставци усменог стварања и преношења дела, него су међусобно неповратно одвојени.

Када говоре о месту и улози дела народне књижевности у наставном процесу, планови и програми обухватају дела која, по својој уметничкој вредности, заслужују да буду уврштена у најзначајније домете не само домаће него и светске књижевности. Нове околности, међутим, изискују и нова ишчитавања, херменеутички приступ интерпретацији дела, ситуирање у другачији културни или историјски контекст, што све на легитиман начин обогаћује дело новим и другачијим тумачењима, сагледавањима и критичком процењивању.

Реформа образовања је дуготрајан и веома осетљив процес. Уз низ добрих реформских потеза, усвајање образовних стандарда, исхода, међупредметних компетенција, унутарпредметних корелација, савремених наставних метода и средстава, иновирању програма треба приступати на крајње предострожан, обазрив и деликатан начин.

Предлог новог програма наставе и учења за предмет Српски језик и књижевност рађен је у складу са *Законом о основама система образовања и васпитања* (циљеви и исходи образовања и васпитања, кључне и међупредметне компетенције, опште и специфичне компетенције за предмет Српски језик и књижевност, као и усвојени стандарди). Предмет Српски језик и књижевност једини није иновирани 2012, јер тадашњи сазив НПС-а није желео да прихвати измене без усвојених стандарда (позивајући се, управо, и на непостојање прописаног канона).

Приликом израде новог предлога програма наставе и учења за предмет Српски језик и књижевност, у обзир су узете и препоруке Министарства просвете, науке и технолошког развоја, које су утицале на одабир дела предвиђених за обраду у наставној пракси, као и на избор лектуре, а за чије спровођење је био задужен Завод за унапређивање образовања и васпитања Републике Србије. За нас су посебно важне следеће препоруке:

1) Из програма избацити књижевна дела која садрже за ученике „узнемирујуће” садржаје (убиства, мучења, крв, патњу, страдање), на пример: И. Г. Ковачић, *Јама*; Иван Мажуранић, *Смрти Смаил-аге Ченџића*.

2) Избацити дела у којима се врши насиље над женама, децом, нејакима... (нпр. народна приповетка *Немушћи језик*);

3) Избацити дела која подстичу на родну неравноправност, као и она у којима се вређа верски или национални идентитет једног народа (в. Мркаљ 2022: 295–296).

У новим приступима народној књижевности у настави посебно се издвајају питања класификације и терминологије, феномен ауторства, процес усменог певања и традирања, сложеност рецепције и особености поетике усмених жанрова. Истичу се интернационални фонд мотива, специфичност сижејних модела народне књижевности, интертекстуалност и мултидисциплинарни приступ. Тумаче се појмови усмене формуле и формулативности као неки од најважнијих појмова у склопу усмене поетске граматике. У свим тим поетичким истраживања не сме се сметнути с ума идентитетски карактер српске народне књижевности као „наше класике, једине и праве” (Васко Попа), као и специфичних улога које она има у настави и образовању, од естетске, етичке, спознајне, културолошке, до васпитно-образовне функције. Издвојићемо неколико примера који то потврђују и који несумњиво представљају канонска дела српске (народне) књижевности.

1. Косовска епска легенда: косовски мит

Косовска легенда је у процесу (ре)конституисања српске нације несумњиво имала државотворни карактер. У предговору првој књизи српских народних песама лајпцишког издања (1824) Вук Караџић је истакао да „јуначких пјесама мало имамо старији од Косова, а од Немањића нема старије ниједне”, да би, даље, наставио сада већ чувеном реченицом: „Ја мислим, да су Србљи и прије Косова имали и јуначких пјесама од старине, но будући да је она премјена тако силно ударила у народ, да су готово све заборавили, што је било донде, па само оданде почели наново приповиједати и пјевати”.

Као што се зна, „косовско опредељење” је синтагма која је посебно актуелизована у полемици између Марка Ристића и Зорана Мишића у часопису *Дело*, полемици која је једна од најважнијих у српској критици после Другог светског рата (Мишић 1963: 169–178).

У снажној дијахронијској линији „од Орфелина преко Његоша до Милана Ракића” развија се поетско виђење Косовског боја (М. Лесковац). О Косовском боју лирске записе оставили су највећи песници српског језика, Стерија, Његош, Јакшић, Змај, Лаза Костић, Дучић, Ракић, Црњански, Бранко Миљковић, Васко Попа, Десанка Максимовић, Миодраг Павловић, Бранко В. Радичевић и други.

Синтагма „косовски мит” је од почетка оптерећена одређеним идеолошким садржајем. Временом је синтагма „косовски мит” постала сигнал за различите идеолошки стигматизоване представе о народу „архаичне свести”, о „племенској патријархалној заједници”, о „традиционалном друштву”, о пережицима паганске религије, о претцивизацијском ступњу развоја. „Небеско царство” духа коме се приволео Свети кнез Лазар преиначено је у подсмешљиво-дидлијски сурогат „небески народ”. Посебно је „косовски мит” актуелизован у доба стварања („васпостављања”) нововековне, модерне српске државе у Првом и Другом српском устанку, а потом и у другим метежним историјским збивањима у XX веку (в. Сувајџић 2021).

2. И после Косова – Косово

Епоху после Косовског боја народни певач памти у веома тамним бојама. Отуда потреба да се на различите начине повежу актери преломних историјских догађаја. У том светлу посебно је занимљиво предање које говори о Сибињанин Јанку као сину деспота Стефана Лазаревића. Културноисторијско предање о рођењу Сибињанин Јанка, које је Вук забележио у *Српском рјечнику* под одредницом „Сибињанин Јанко”, повезује

измишљеним сродничким везама два велика имена забележена у српској епској традицији, али и две епохе, два историјска раздобља.

Најстарију познату бугарштицу или део бугарштице о тамновању Сибињанин Јанка у смедеревској тамници деспота Ђурђа Бранковића забележио је 1. јуна 1497. године напуљски дворски песник Рођери де Пачијенца. Песму су, у част напуљске краљице Изабеле дел Балцо, у градићу Ђоја дел Коле, на југу Италије, отпевали неки Словени на гозди приређеној у њену част.

Омеђена историјском причом у вези са догађајима око Другог косовског боја (17–19. октобар 1448), односно временом бележења (1. јун 1497), песма је имала кратак век усменог преношења. Тим пре су чудесне одлике ове песме, складне и отмене, рукотворене са стилем и укусом, показатељ однеговане епске традиције и велике распрострањености усменог песништва код Јужних Словена. Све особине ове песме, њена формулативност, њен стил, њена лексика и њен тон, као и историјски подтекст, у потпуном су складу са епском традицијом, нарочито оном традицијом везаном за бугарштице (в. Сувајџић 2014: 12–13).

3. Косовски бој и Први српски устанак

У Вишњићевој државотворној визији акценгована су два преломна момента у историји српскога народа. То су Косовски бој и Први српски устанак. Већ је Владан Недић запазио да у Вишњићевој устаначкој поезији „одјекују косовски одломци”. Ваљда је једини разлог што Филип Вишњић ниједну своју песму није посветио Косову у томе што све његове песме певају о Косову.

Вишњић је певао са чврстом идеолошком концепцијом по којој Косовски бој и Први српски устанак представљају међаше свеколике српске историје. Ако бисмо се хтели ослонити само на сувопарну историјску грађу, на такозване чињенице, не би било тешко доказати да слепи гуслар у овоме није био у праву. Нити је српска држава пропала на Косову нити је обновљена у Првом устанку. Али је епски певач, у комплексном поимању сопствене прошлости и садашњости, грешећи у појединостима, погодио суштину. Косовски бој доиста није означио дефинитивну пропаст српске државе јер се она одржала у најтежим временима Деспотовине још непуно столеће. Али су на Косову створене све претпоставке за њен дефинитиван пад. С друге стране, иако је Први српски устанак у војничком смислу доживео потпуни слом, национална идеја васпостављања државе и рађања модерне Србије у европским оквирима претрајала је пропаст Устанка и постала историјска неминовност.

4. Вишњић и Његош

Филип Вишњић је певач пословичког исказа и мудре, језгровите речи. У његовој устаничкој епици очуване су руковети стихова које, својом вишезначношћу, попримају карактер народних пословица и изрека. Тиме се Вишњић као народни певач приближава најбољој уметничкој традицији епског песништва српског романтизма, пре свега чувеном драмском спеву Петра II Петровића Његоша *Горски вијенац*. Низ је стихова и израза који сведоче о истоветном духовном струјању:

Рани сина, пак шаљи на војску,
Србија се умирит' не може.

Кад устане кука и мотика,
биће Турком по Медији мука...

Друмове ће пожељет' Турака,
ал' Турака нигде бити неће...

Јер је крвца из земље проврела,
земан дош'о, ваља војевати...

Све барјаци кржави идоше
виш' Србије по небу ведроме.

(Филип Вишњић)

Коме закон лежи у топузу
трагови му смрде нечовјештвом...

Тврд је орах воћка чудновата,
не сломи га ал' зубе поломи...

Чашу меда јошт нико не попи
што је чашом жучи не загрчи,
чаша жучи иште чашу меда,
смијешане најлакше се пију.

Благо томе ко довијек живи,
имао се рашта и родити.

Младо жито, навијај класове,
пређе рока дошла ти је жетва.

Удар нађе искру у камену,
без њега би у кам очајала.

(Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац*)

5. Орање Марка Краљевића: Стари Вујадин

Песма из Вукове збирке о орању Марка Краљевића је канонска песма српске усмене епске поезије. Испевао ју је непознати певач, а Вук ју је први пут објавио 1845. године. Има свега тридесет стихова, али је целовита и довршена. Заплет се гради на контрасту између Марковог епског лика, који подразумева четовање и борбу, и мајчиног захтева да епски јунак постане земљорадник и хлебодавац. Марко најпре слуша мајчине савете, што је у складу са основним принципима његове епске биографије, али ће до краја песме ипак остати епски јунак чија је основна делатност борба и заштита угњетених и немоћних.

Марко Краљевић оре царске друмове као обележје турске власти. Орање друмова Марка Краљевића показује да освајач у туђој земљи никада не може бити „свој на своме”.

У српској епској поезији јунак се одриче својих епских атрибута, коња и оружја, само у граничним случајевима: када умире, тј. одлази „да служи побољега господара – Бога истинога” (Змај огњени Вук, Марко Краљевић), или када одлази у калуђере, односно на Свету Гору.

У песми „Орање Марка Краљевића” пева се о два међусобно супротстављена света. Једно је свет четовања и насиља, окршаја и бојева; друго је слика мирног земљорадничког живота. Јунак доказује да у ратно доба ратник не може бити ратар. Али ратар може да постане ратник.

Старије и новије варијанте о јуначком орању Марка Краљевића пружају нам драгоцену сазнања о развоју једног епског модела у распону од два века: од најстаријег слоја епског певања, очуваног у варијанти из *Ерланџенској рукописи*, почетком 18. века, преко Вуковог записа у првој половини 19. века, новијих варијаната из Матице хрватске и поствуковских збирки епских песама на српском и црногорском терену, до најмлађег слоја епског певања у дугарским, македонским и румунским записима из 20. века.

У старијем слоју епског певања Марко је пре свега хајдук који живи од пљачке као начина привређивања. У песми непознатог певача из Вукове

збирке Марко израста у епски лик јунака-ослободиоца који брани родни простор од туђина, што је најбољи пример до које мере време и средина – свеколико национално прегнуће устаничке Србије с почетка 19. века – дају завршни печат обради једне теме. Једино је у Вуковој песми мотивација мајчиног поступка општељудска, хришћанска, гномски исказана: „Јер зло добра донијети неће”.

Прекрасна песма о трагичној судбини Старог Вујадина и његових синова, заробљених у Ливну, дата је из лирске перспективе, као својеврсна песничка „балада о очима”. Од девојке која проклиње своје очи јер је присиљена да гледа потресни приказ заробљених хајдука, до завршне поруке Старог Вујадина о „лажљивим очима” које су га „на зло наводиле”, одвија се ова изузетна епска балада о јунаштву на мукама, о несаломивости духа који се супротставља слепој сили. Беспрекорна у изразу, песма „Стари Вујадин” сведочи о изузетној ризници усмене речи коју су нам преци ставили на располагање.

Литература

Антонијевић (2005): Драгана Антонијевић, Антропологија фолклора – перспективе истраживања, у: *Етнологија и антропологија: стања и перспективе*, Зборник Етнографског института САНУ 21, главни и одговорни уредник Драгана Радојичић, Београд: Српска академија наука и уметности, 245–251.

Головака-Хикс (2006): I. Golovakha-Hicks, Demonology in Contemporary Ukraine: Folklore or 'Postfolklore'?, Bloomington: *Journal of Folklor Research*, 43/3, 219–240.

Дебре (2000): Режис Дебре, *Увод у медиологију*, Београд: Слио.

Дашић (2016): Милорад Дашић, *Народна књижевност у наставним плановима и програмама*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Ђорђевић Белић (2016): С. Ђорђевић Белић, *Послфолклорна епска хроника: Жанр на ираници и иранице жанра*, Београд: Чигоја штампа – Институт за књижевност и уметност.

Еко (1973): Умберто Еко, *Култура, Информација, Комуникација*, Београд: Нолит.

Клеут (2003): Марија Клеут, *Народна књижевност: фрагменти скривени*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Лома (2002): Александар Лома, *Пракосово: словенски и индоевропски корени српске епике*, Београд: Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања, књига 78.

Љубинковић (2010): Ненад Љубинковић, *Трајања и одговори. Сјудије из народне књижевности и фолклора (I)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Лорд (1990): Albert. V. Lord, *Pevač priča (1), Teorija*, Београд: Idea.

Микитенко (2020): Оксана Микитенко, Теоријско-методолошка парадигма савремене фолклористике: искуство Међународног славистичког центра, у: *Српски језик и књижевности данас – теоријско-методолошки аспекти истраживања, рецејције и превођења*, МСЦ, 50/2, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 55–67.

Милошевић-Ђорђевић (2011): Нада Милошевић-Ђорђевић, *Радосић истраживања*, Нови Сад: Матица српска.

Мишић (1963): Зоран Мишић, Шта је то косовско опредељење: одговор на једно питање Марка Ристића, у: *Реч и време II*, Београд, 169–178.

Мркаљ (2008): Зона Мркаљ, *Наставно истраживање народних приповедака и предања*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Мркаљ (2011): Зона Мркаљ, *На часовима српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.

Мркаљ (2022): Зона Мркаљ, О канону српске књижевности – методичка перспектива, *Даница, Српски народни илустрирани календар за једину 2022*, 29. година, Београд: Вукова задужбина, 293–303.

Наставни план и програм (1947): Министарство просвете Србије, *Наставни план и програм за гимназије и учитељске школе за школску 1946/7 једину. Српски језик и књижевности*, Београд: Просвета.

Наставни план и програм (1949): Министарство просвете Народне Републике Србије, *Наставни план и програм за гимназије за школску 1948/1949. Српски језик и књижевности*, Београд: Знање.

Наставни план и програм (2011): *Правилник о изменама и дојунима Правилника о наставном плану и програму за гимназију*, Просветни гласник LX/7, Београд.

Наставни план и програм (1965): *Наставни план и програм за гимназију у Социјалистичкој Републици Србији са објашњењем*, Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.

Настасијевић (1991): Момчило Настасијевић, *Есеји, белешке, мисли*, прир. Новица Петковић, Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: СКЗ (*Сабрана дела Момчила Настасијевића*, књ. 4).

Некљудов (1995): С. Ю. Некљудов, После фолклора, Москва: *Живая старина*, 1995/1, 2–4.

Некљудов (2003): С. Ю. Некљудов, Фолклор современного города, *Современный городской фольклор*, Редакционная коллегия А. Ф. Белоусов, И. С. Веселова, С. Ю. Некљудов, Москва: РГГУ, 2003, 5–24.

Пантић (1964): Мирослав Пантић, *Народне песме у записима XV–XVIII века*, Београд.

Петковић (2019): Данијела Петковић, *Јунак и сјаје песме*, Београд: Институт за књижевност и уметност.

Петковић (2017): Данијела Петковић (прир.), Постфолклор (I), *Књижевна историја*, LI/163, 9–82.

Петковић (2018): Данијела Петковић (прир.), Постфолклор (II), *Књижевна историја*, LII/164, 9–106.

Пешикан Љуштановић (2002): Љиљана Пешикан Љуштановић, *Змај Десидој Вук – мии, историја, ѿсма*, Нови Сад: Матица српска.

Пешикан Љуштановић (2009): Љиљана Пешикан Љуштановић, *Усмено у ѿсаном*, Београд: Београдска књига.

Питулић (2018): Валентина Питулић, *Саздаге се бела црква: српско народно сиваралашиво Косова и Мејохије*, Андрићград: Андрићев институт.

Раденковић (2008): Љ. Раденковић, Поглед на словенску фолклористику, у: Љ. Раденковић (ур.), *Словенски фолклор и фолклористика на размеђи два миленијума*, Зборник радова са међународног научног симпозијума, Београд: САНУ, Балканолошки институт, посебна издања 101, 7–11.

Самарџија (2008): Снежана Самарџија, *Биографије епских јунака*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Сикимић (2005): Биљана Сикимић, Изазов теренског рада – етнолингвистика или антрополошка лингвистика?, у: *Зборник радова Етнографској институцији САНУ 21*, Београд: САНУ, 235–245.

Сувајџић (2005): Бошко Сувајџић, *Јунаци и маске*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Сувајџић (2014): Бошко Сувајџић, *Орао се вијаше*, Ниш: Филозофски факултет.

Сувајџић (2021): Бошко Сувајџић, *Кључ од Косова*, Београд: Албатрос плус.

Толстој (1989): Н. Толстой, Некоторые соображения о реконструкции славянской духовной культуры, у: Н. И. Толстой (ред.), *Славянский и балканский фольклор / Реконструкция древней славянской культуры: источники и методы*, Москва: Наука, 7–22.

Чајкановић (1994/I-5): Веселин Чајкановић, *Сабрана дела из српске религије и митологије 1910–1924*, Београд: Српска књижевна задруга, Београдски издавачко-графички завод, Просвета, Партенон М. А. М.

Boško J. Suvajdžić
University of Belgrade
Faculty of Philology

ORAL LITERATURE AND IDENTITY CHANGES IN SERBIAN LITERATURE

Summary: New approaches to oral literature in teaching bring to the fore the questions of classification and terminology, the phenomenon of authorship, the process of composing and tradition, the complexity of reception, the specificities of oral genres and their poetics. The terms 'oral formula' and 'formulativity' also stand out in these approaches as some of the most important elements of oral poetic grammar. In all of these researches focused on poetics, the identity character of Serbian oral literature as "our classic, one and true" (Vasko Popa) should not be neglected, nor its specific roles in teaching and education: aesthetic, ethical, epistemological, cultural, educational functions.

Keywords: oral literature, folklore, identity changes, genre, terminology, teaching, Serbian literature.